

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יב, תשכ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

אביגיל המילונאית

הגיעו לידי שני ספרים ישנים ורבי עניין: מילון עברי-אנגלי ואנגלי-עברי, ובו מדור מיוחד לשיחות עבריות, שיחות יום-יום; הספר נדפס בלונדון בשנת 1837 וחובר בידי אישה עבריה ממשפחה ספרדית, היא אביגיל, בתו השלישית של דוד אברבנאל לינדו. הספר השני הוא הרחבתו של מילון זה, ונדפס אף הוא בלונדון, בשנת 1846, בתבנית גדולה, ומכיל 358 עמודים, וכל המלים העבריות מנוקדות הן. המהדורה המורחבת כרוכה בהידור, בחצי עור, ועל הכריכה חתימת זהב „הוגש (למתנה) על ידי המחברת“ Presented by the (Autoress), ועל השער הערה „לא לשם הפצה“ (Not Published), ואין פלא אם לא הגיע לידי רבים, וספרים אלו יקרי מציאות הם.

כשהתחלתי לדפדף בספר הראשון ולעיין בו, במלים ובשיחות, לא האמנתי למראה עיניי. עבריה זו, שחיתתה בלונדון לפני מאה ועשרים וחמש שנים בערך, עת לא חלמו עוד על לשוננו כעל לשון דיבור, אורה את כל כוחותיה הרוחניים למצוא ניבים עבריים הולמים לשיחות רגילות בענייני החיים, ולרגל עבודתה הוכרחה לחדש מלים וצירופיהן. בחירת השיחות טובה מאוד, הן נוגעות לא בעניינים מופשטים, אלא בדברי מציאות. חושה לחש לה מה שגור, ומבחינה זו אינה נופלת ממחברים בימינו אלה, ואולי עולה על כמה

מהם. אם נוכל להעביר עצמנו בדמיוננו לתקופת חייה היא, למקום מגוריה, לונדון, לסביבתה ולבית אביה העשיר והמפואר — נתמה על חזיון פלאים זה, על עוצם אהבתה ללשונו, על יחסה אליה כאל לשון חיה, על קנאתה להעמידה במדרגה אחת עם גוי המדבר כלשונו, ועל גודל השתדלותה למצוא לשיחות האנגליות צורה עברית טובה — השתדלות כרוכה בעמל וביגיעה רבה ובשאלות חכמים. ואביא בזה שאלות ותשובות באנגלית ובתרגומן העברי, ואז יובלט פועלה המפתיע.

מה חדוש? What news?

לא ידעתי מאומה. I do not know any

הקראת את האגרת החדושים? Have you read the newspaper?

כן, אבל אין בה כל חדוש. Yes, but there is no news in it.

מה תעשה לאחרי הצהררים? What will you do in the afternoon?

אני הולך לטייל מעט. I am going to take a walk.

אנה? Where?

בתוך העיר. Round the town.

התלך עמי? Will you go with me?

היום קצר והמלאכה מרבה. My business will not allow me time.

לכבוד גדול יהיה לי, כי. I shall feel happy of your company.

תלך עמדי.

למה לי כל הכבוד הזה? Why so many compliments?

ובמקום אחר:

על מי תרחיבו פה? Who are you making faces at?

מן הדוגמאות הללו ניווכח, שלא תרגמה אביגיל את השיחות בדרך מיכאנית, צירופי מלים כצורתן, אלא השתדלה למצוא להן ביטוי עברי מקורי. במקום לומר „המסחר יעכבני“, היא משתמשת בפתגם מן המשנה: היום קצר והמלאכה מרובה; ובמקום: מאושר אהיה בחברתך, או: אשרי שאזכה להתהלך עמך, מצאה את הביטוי הפשוט: לכבוד גדול יהיה לי, כי תלך עמדי; וכן בבואה לתרגם את הביטוי „You quite surprise me“, שהיום אנו מתרגמים אותו „הפתעתני“ — ביטוי מתקרב ללשון המדרש: אתה מתמיה אותי.

ודאי שלא בכל מקום הצליחה, ולא תמיד עלה בידה למצוא את התרגום ההולם, ומרגישים את אוזל ידה:

How do you do, Sir?	כִּיצַד אֲדוֹנָי?
How are your family?	כִּיצַד בְּנֵי בֵיתְךָ?
I am going to the country tomorrow.	אֲנִי הוֹלֵךְ בְּשָׂדֵה מָחָר.
In what street does he dwell?	אֵיזוֹה הַשּׁוּק אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בּוֹ?
I am going to ride	אֲנִי הוֹלֵךְ לָרֶכֶב.
Persuade your husband.	פְּתֵי אֶת אִישְׁךָ.
How did you like your journey?	כִּיצַד רָצִיתָ מְסַעֲיֶךָ?

שאלות ותשובות אחרות נושאות עליהן חותם סביבתה האצילית-האנגלית: הנסיעות אל החווילה שמחוץ לעיר („אני הולך בשדה מחר“), שאלות על הנסיעה האחרונה, בוודאי בחוץ לארץ („כיצד רצית מסעך?“), הרכיבה על סוסים („אני הולך לרכב“), ועוד.

אחדים מן הביטויים מוכיחים, שהייתה בקיאה בדברי
ברכה ונימוסים שבעדת הספרדים, שהשתמשו עוד בעברית,
ואביא דוגמאות אחדות:

צִפְרָא טָבָא לְמַר ; מוֹעֲדִים לְשִׁמְחָה ; רִמְשָׁא טָבָא ; בְּטוֹב
תְּלִין (ברכת הלילה), וכיוצא באלה. כמה מן השאלות והתשובות
מעידות על סביבתה המסורתית, כגון השאלה: אֵיךְ אַתָּה
אַחַר הַתְּעַנִּית? (= מה שלומך לאחר הצום?); מַאֲיֵן בָּאת?
מַאֲרֵץ הַקְּדוּשָׁה (כנראה משיחה עם שד"ר מארץ ישראל),
ועוד כאלה.

הספר השני גדול פי שלושה מן הראשון ומעניין
ביותר. חומר המלים רב, ובתרגומים מאנגלית לעברית מראה
היא את כשרונה, את התמסרותה ואת טוב טעמה. יש שנראה
גם בקיאות בתלמוד ובספרות ימי הביניים, ואין ספק
שמכירה וקרוביה היו לה לעזר. ואביא בזה דוגמאות:

Abstract	עַל דְּרָף הַהַפְּשָׁטָה
Accord	פֶּה אֶחָד
Adjourn	הֶאָרַף זְמַן
Alderman	יֹעֵץ הָעִיר
Ambition	רְדִיפָה אַחַר הַכְּבוֹד (שִׂאפְתָנוּת כּיוֹם)
Apoplexy	חֵלִי הַשְּׂתוּק
Applicable	דוֹמָה לְעֵנִין, נִמְשָׁל
Attachment	דְּבִקוֹת הַנֶּפֶשׁ
Barometer	קְנֵה-מוֹדֵד-אֲוִיר

Breeze	רוּחַ חַרְשִׁית
Bridemaids	רַעוֹת הַפְּלָה
Caricature	תְּמוּנוֹת לְלַעַג
Chemist	מִבְּיַן בְּהַתְּכַת הַגִּשְׁמִים
Chickenpox	אֲבַעְבוּעוֹת שׁוֹטִים
Chilblain	אֲבַעְבוּעַ קָרָה
College	יְשִׁבָּה
Constitution (of the body)	תְּכוּנַת הַגּוּף, טִבֵּעַ
Cravat	קֶשֶׁר הַצְּוָאר (עֲנִיבָה)
Diploma	כְּתַב הַרְמָנָא
Doll	דְּמוּת-יֶלֶד-עֵץ (בּוֹבָה)
Emergency	שְׁעַת הַדְּחָק
Exaggerate	הַגְדִּיל דְּדָבָר (הַגּוֹם)
Garters	בְּרִיתִים (בִּירִיּוֹת; מִן הַתְּלִמוּד שַׁבַּת סָג: בְּרִית זֹר אֲצַעֲדָה)
Knocker	דְּפֻקָּת (מְלָה מַחֲדוּשֶׁת — כַּעֵין יָד, שֶׁהֵבֵא דוֹפֵק בָּה עַל הַדְּלֶת)
Mat	רְפִידַת-קְנִים
Napkin	מִפְתַּת הַיָּדִים (מִפִּית)
Orthodox	מְאַמַּת תּוֹרַת הַקְּדֻמוֹנִים
Quack	רוֹפֵא אֱלִיל
Republic	מְמַשְׁלַת הַצְּבוּר
Stirrup	טַבְּעוֹת רִגְלֵי הָרוֹכֵב
Uncharitable	חֶסֶר חֶסֶד
Uncivil	בְּלִי דְרֹךְ אֶרֶץ

בסוף הספר נמצא רשימת ראשי תיבות, וביניהם אלה שהיו נהוגים אצל הספרדים, כגון: בס"ט (= בסימן טוב), בתוא"ר (= בעוצם תשוקה ואהבה רבה, כנראה לסיום איגרת), נב"ת (= נפשו בעדן תנוח) — ואינם רשומים אפילו בספר ראשי התיבות המפורט ביותר, בספר הנוטריקון של מאיר היילפרין.

* * *

מי היא אביגיל זו?

אביה, דוד אברבנאל לינדו (1772 — 1852), היה מגדולי עדת הספרדים בלונדון, דודו של לורד ביקונספלד (ד'ישראל) ואחד מעמודי התווך של בית הכנסת לספרדים „שער השמים“*. הוא היה משומרי המסורת, וכשהגישו חברים מיוצאי גרמניה דרישה להכניס תיקונים במנהגי בית הכנסת, לפי רוח המשכילים, ייסד לינדו בתחילת שנת 1838 חברה „שומרי משמרת הקודש“, להגן על התפילה העברית ועל המנהגים המקובלים ולהתנגד לכל רפורמה.

לינדו היה ברוך צאצאים, תשעה עשר בנים ובנות, ואביגיל הייתה בתו השלישית, וזו העדינה והאצילה, מתה בעודה באבה, בשנת הארבעים וחמש לחייה (1848), מיד לאחר שיצא מילונה, יציר אהבתה לעברית. היא הייתה מיוחסת. דודה האחד היה דוד מוקאטה, ארדיכל מלונדון

* Gaster, Moses, History of Ancient Synagogue of the Spanish and Portuguese Jews, the Cathedral Synagogue of the Jews in England, London 5661—1901, pp. 172—175.

1806—1882), בנו של משה מוקאטה, שחיבר ספר על חיזוק אמונת ישראל; הרבה בנייני תפארת הקים דוד וקנה לו שם גדול. הוא בנה את בית הכנסת החדש ברחוב מרגארט, ולאחר מות השר פראנסיש גולדשמיד עמד הוא בראש ועד בית הכנסת ההוא. משפחת מוקאטה הייתה ענפה מאוד, וכל חבריה מפורסמים באנגליה, בחייה הכלליים ובפעולת העדה הישראלית.

מוקאטה זה היה לעזר רב לאביגיל בלימוד הלשון העברית, ובהקדמתה לספרה היא מביעה לו את רחשי תודתה. בהקדשתה באנגלית לספרה היא כותבת:

„כשביקשתי ממך רשות לצרף שמך לחיבורי הצנוע, ידעתי יפה שביקשתי חסד שאיני ראויה לו בעבודתי, אבל ידיעתך העמוקה בלשוננו הקדושה מזכה אותך שיהא שמך קשור בחיבורי, שיש לו זכות מה“, ואחר כך היא מוסרת את נימוקה לחיבור הספר:

„המילון אשר חיברתי — כיוונתי בו לתועלתי אני, והוא פרי שעות חופשתי; בטוחה אני, שאפשר לשפרו בהרבה ולהוסיף עליו הרבה, למען יהא שלם. אך מכיוון שנתכוונתי בו לצרכיי, לא עלה על לבי לפרסמו בדפוס, ורק בקשותיהם הרציניות של ידידי הנכבדים, שנודמן להם לראות את כתב היד, הן השפיעו עלי להסכים להדפסתו.“

את ההקדמה היא מסיימת בדברים אלה כלפי מוקאטה:

„מכירה אני את תכונתך הנדיבה, ואין לי צורך להתנצל לפניך על אשר מקדישה אני לך ספר, שאין לו זכויות

גדולות. ובכל זאת בטוחתני, שתקבלו ברצון, לא בעבור מעלותיו, אלא בגלל רגשי הידידות, שאני מרגישה אליך".

המהדורה השנייה, המורחבת, מוקדשת לדודה השני, השר משה מונטיפיורי. בהקדמתה הכתובה בעניות גדולה, עניות אמתית, אומרת היא, שאינה מבקשת כבוד מחברים, אלא לבוא לעזרת הרוצים ללמוד לשון הקודש, והיא מקווה, שיבוא "חכם, איש מדע עברי" וישפרו ויגדילו. היא מביעה תודתה לאביה, שעזר לה בעבודתה, ולחכם עדת הספרדים בלונדון, הרב הראשי ד' מילדולה, שאף הוא סייע לה בעצות. מיד לאחר הופעת המילון המורחב נפטרה, והיא צעירה לימים.

כמה חיבה הייתה נטועה בלב האישה, בת השעשועים של משפחת אצילים, ללשון העברית, שוויתרה על תענוגות החברה הגבוהה בלונדון וישבה בארמון אביה לחבר מילון וספר שיחות לצורכי עצמה בעיקר, ודרשה מקרוביה ומן הרבנים סיוע רוחני למצוא לה את המלים והביטויים ההולמים, כגון שמות צמחים וירקות ופירות הנזכרים בתלמוד ואינם ידועים לכל אדם; פרי מאמציה הגדולים מפליא אותנו, וגם טעמה היה טוב וברוך.

ומן הראוי, שאף שמה של האישה המופלאת הזאת יהא נזכר בין העובדים להחיות את שפתנו. היא הייתה האישה המילונאית הראשונה בינינו.